LIBRARY
OF THE
BOMBAY
BRANCH
OF THE
ROYAL ASIATIC SOCIETY
ZZ. e. 26

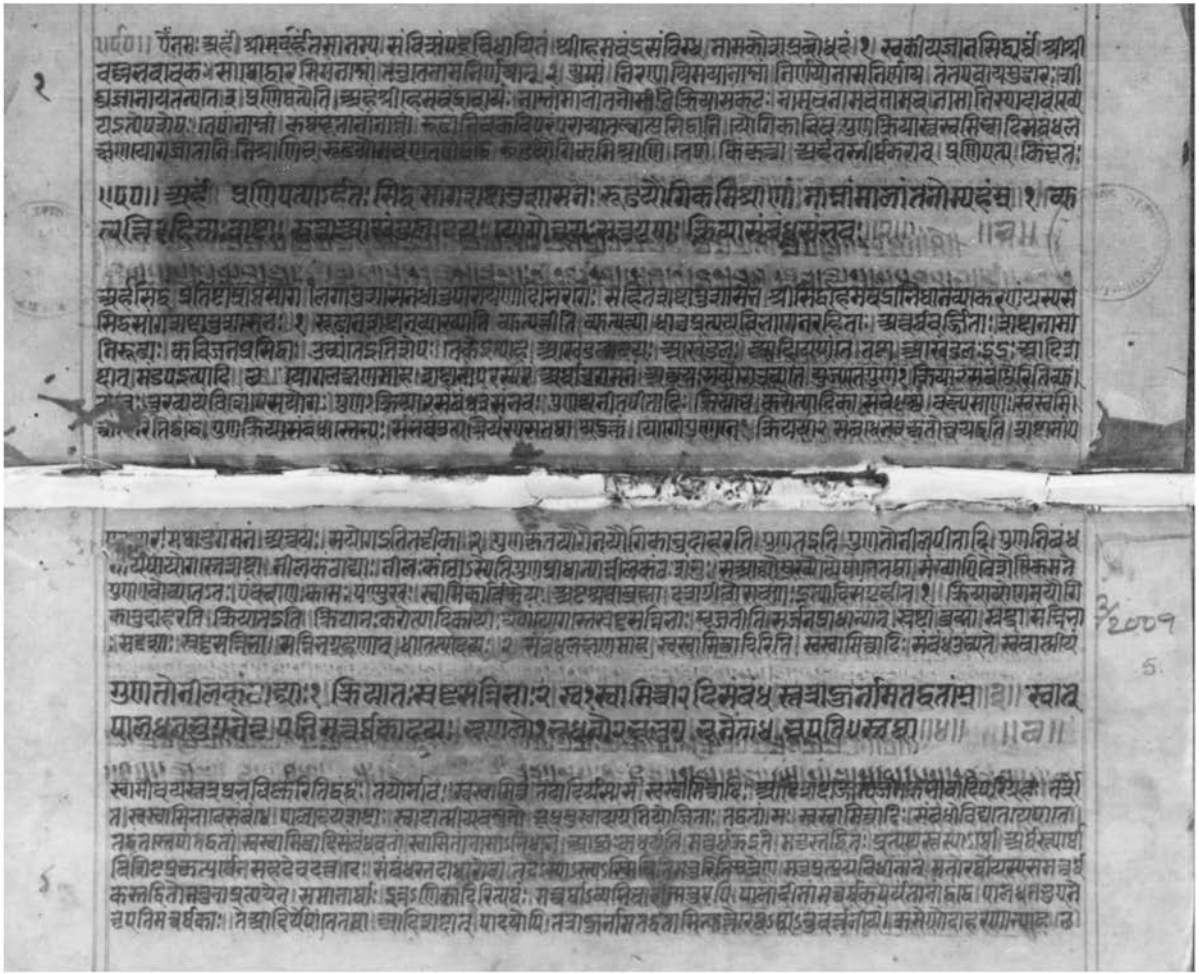

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June 2017

गुणवाद्या विरोधार्थे नञादिरितरोत्तरः ॥ अनिधानमधाकूतं स्यादसितः सितेतरः वार्ध्यादि
ष्वादक्षात् दडवाग्र्यादिषूत्तरः ॥

अनिधानमधाकूतं इत्यर्धः एवमन्येऽपि । ननु स्यात् कृष्णवर्णाश्वे इत्यर्धः एवमन्येऽपि । ननु स्यात्तरमाह ।
वार्ध्यादीति । वार्ध्यादिषूत्तरपदे । इत्वे सति सितेतरपदं । वादित्यादि । पर्यायमयवा स्नायज्ञलेत्यादिकस्य परिवर्तनं परिवर्तः । एतद्गणोऽनित्याशः ।
पर्यायपरिवर्तनं सवर्ती तिरामः । यथा वा । वाणीयं धीयातव्यमिति । वार्धिः एव तोयधिः जलधिः सडडः एवत्रिषु । वास्तोयज्ञलानां पर्यायाणां
पराक्षेपो मडधारम्य । ग्र्यादिषूत्तरपदे । दडवाग्र्यादिषूत्तरपदे । वडवाग्र्यादिषु । वडवानलोवडवाग्निः । मडडवक्तिः । अत्रच ग्र्यादीनां पर्यायाणां परिवर्तनं न
ष्णादि । पर्यायस्य । इति पिप्पलस्य परिवर्तनं । यथा वडवाग्निः । वडवानलोवडवाग्निः । मडडवक्तिः । अत्रच ग्र्यादीनां पर्यायाणां परिवर्तनं न

४

सलडवेत्यस्य । वडवाग्र्यादिषूत्तरपदे । ग्र्यादिषूत्तरपदे । मरोजमरोरुहं । कमलमित्यादि । १७ । ग्र्यादय इति । सदृशवाचिनश्च ग्र्यादयः । ग्र्येऽग्रेऽपि सर्वस्मिन्
सदृशवाचिनश्च ग्र्यादयः । ग्र्येऽग्रेऽपि सर्वस्मिन् सदृशवाचिनश्च ग्र्यादयः परिवर्तने । यथा । चन्द्रवत् । चन्द्रीवत् । चन्द्रधरः । चन्द्रीधरः । चन्द्रितः । चन्द्रइवेत्यर्थः ।
दृश्यः परिवर्तने । सदृशवाचिनश्च इत्यादिना । सुरपतिर्ददराजः । इन्द्रः इत्यादयोज्ञेयाः । ता । एवमिति । एवमन्येऽपि । उदाहरिष्यमाणेषूदाहरिष्यमाणेषूत्तर
मित्यादि । उदाहरिष्यमाणेषूत्तरपदे । एतावदिति । उक्तावधि । पर्यायाणांपरिवर्तने । सदृशवाचिनो मातृकृतिरित्यादिना । वार्ध्यादयः । ग्र्याः । योगावयवाः । मरु
सावडुरितियोगिकाः । १७ । मिश्रानञ्व्यवायाति । मिश्राः । उनरिति । नीलेनमक्षिका । नीलेनमक्षिकेव । नीलेनमक्षिकेत्यर्थः । एवमन्यत्र । पर्यायाणांपरावर्तने । नामरं

कायऽणिङ्गदाद्यश्च पर्यायपरिवर्तनं एवंपरादिरितियोगिकाः । १७ । मिश्रानञः
एवंपरादयः । मरुद्गोत्रीयाणामक्षिणां । उदाहरणमत्रलिंगं । ज्ञेयं लिंगानुशासनात् । १८ । द्वयाधिक्येवा । षष्ठमे

तनक्षमातऽइति । एवंपरादयः । एवंपरादयः । एवंपरादयः । पर्यायाणांपरावर्तनमक्षमाताः । मिश्राः । योगावयवाः । रूढिमतश्च । अत्रअमरसिंधान
चिंतामणीवासमन्वाया । अत्रचोदाहरणमघविद्यात् । सक्षिनयहणात् । अत्रचदारश्चकृतातत्रचतुर्योमिश्राः । त्र । लिंगंचिति । लिंगमिति । सामान्यपदग्र
हणात् । लक्षिंगंच । लिंगानुशासनमकलिंगं मिश्रलिंगंच । लिंगानुशासनमातृ । श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितलिंगानुशासनमातृज्ञेयं । निर्णीतंचात्रत्रया
त्रश्रीहेमचन्द्राचार्यैरमरकोशाद्यः । मिश्रवाचकाः । स्त्रीपुंनपुंसकलिंगनिर्णयः । स्वयमेवाकृ । १७ । द्वयोर्धातिरधाधित्यत्रश्रस्त्र
स्त्रीख्यात । ऽस्त्र्याख्यात्रेतियर्यंतंसंबंधः । सामान्याऽतिपदंसर्वत्रसंबध्यते । ततोयमर्थः । सडडसंकाद्दमाना । गणधर्मावोमिश्रा । दद्याधिदेवा । स
र्वपधानाच । वर्तमानाऽनीताऽनागता । अवैत । पस्तोख्यात । एकंख्यात । द्वितीयेकेद्वितीयेकांडेसांगादेवा । पस्तोख्यात । तृतीयेकोऽसांगादेव

मङ्गणाः प्रास्ताप्यंते । आर्यवद्वार्यकोद्भमांगा सिद्धयंतः प्रस्तोष्यंत । तत्वणकंक्रियादयः ।२७। एकेंद्रियादीनां स्पष्टत्वात् । अकंक्रियाइति एकंस्पर्शनं
मिंद्रियंयस्यांत । एकेंद्रियाः पृथिव्यंबुतेजोवायुमहीरुहः । पृथवीवयपृथिवी । अंबुवजलं । तप्तायोवयस्तिवातो । महीरुहश्चवनस्पतिरितिसंज्ञः
शतएवैतेकंक्रियाइत्यर्थः । ऋषिश्चसरसिगाइतिजोवस्यसिद्धिः । पीनकश्चसंकोडाइतिपसिद्धिः । तत्रार्थ ऋतिश्चाइनउइतिनाणा । इतिहेतौ । ऋषि
पीनकतत्प्रास्ताप्यायाप्यंत । ऋषिपीनकस्वराः । स्वराश्चइत्यनेनिगः । द्विद्वित्रिद्रियाः । इदंद्वित्रिवर्त्यः । इंद्रियइतिपदंकर्तयोगानानतो
ष्वप्यभिसंबंधो । त्रीणिस्पर्शनरसनघाणानि । वक्ष्यति स्पर्शनरसनघाणेत्रीणि । इंद्रियाणियेषांत । त्रींद्रियाः । कृमयश्चयूकाश्चत्रींद्रियाः । यूकाकादय
। चतुरिंद्रियाः । दंशादयः ।२१। एतेंद्रियाइतिपंचम्यर्थेतिसंबंधः । चक्षुरिंद्रियेणयेषांतेचतुरिंद्रियाः । तत्रचतुरिंद्रियाः । दंशाश्चमशकाश्चदंशमशकाः

कोडादयोद्वितीयके । नगास्तृतीयतिर्यंचश्च । स्थावराएकंक्रियाश्च ।२२। एकंक्रियाः पृथिव्यंबुवातवोऽपि
सुप्रसिद्धाः । महीरुहाएकेंद्रियाः । यावदिंद्रियाश्चसंज्ञिपर्याप्तकाः । एकंद्रियादयः ।२३। यावदिंद्रियाश्चसंज्ञिपर्याप्तकेषु । मनुष्याद्या
श्चसंज्ञिनरांऽबुगाः । यावदिंद्रियाएवादयोनरानरेश्वरिकाश्चापि ।२४। नारकाएवमसंज्ञाः । षष्टसाधारणाःस्मृताः

। स्थलंचरं । खंवाकाशं । अंबुचरजलमिति । स्थलचरांबुनिवासंतीतिविग्रहत्यये । स्थलचरांबुगाः । स्थलचराश्चखचराश्च । उरुचराश्चेत्यर्थः । तत्के
इनचरदक्षोरगकोवमचरः । मनुष्यतिर्यंचइत्यनेकेकिमत्रोक्तमाचार्येणयेनात्रेनकेकिमत्रोक्ताः । तत्रस्थलचराः । इत्याद्याश्चखचराः । एकंक्रियाइत्यनुवर्तते
। चक्षुश्चरामनसाद्याः । एवमनेनैवविकाश्चापि । यंद्रियाएवादयश्चतिर्यंचइत्यनेकंक्रियाइत्यादिभिः ।२२। सारकाइति । एवंसकोडाःसाधारणाः । नारकाःप्रस्ता
प्यंतेषष्टकोडसाधारणाः । सामान्यनारिणः । यावद्याः । स्पष्टंस्पष्टंक्रियाविशेषणमेतद्व । प्रास्ताप्यंत । त्रयनार्थं । यावतिएवंकोडसंख्यया । स्पष्टप्रत्य
क्षेणः । प्रास्ताप्यंत । ऊ । चेतनाद्यादीनि । इंद्रियाद्यया । आतयस्मासां । चेतनाद्यायासांविशेषेतिविग्रहः । चेतनाद्यादीतद्

नांगोऽवयवंशब्दंतिनाश्रयतइत्यर्थः । किंतर्हि । अधिकरणेक्तः । तेनाधिकरणसाधनत्वंसंबंधातइत्यर्थः । नांगायसिद्धंवेतव । इत्यव्ययविधानाच । इत्यत्रेयेऽव्ययधार
ए । सप्तम्यर्थेतसिद्धेः । इत्यनेनार्थे । तत्रायमर्थः । उक्तः । अव्ययेनइत्यनेनार्थेनाव्ययविधानाद्याश्चाव्ययाः । इतिः । पूर्वंशब्दस्यायंपूर्वः । अव्ययाव्ययसं
ज्ञार्थः । अव्ययाश्चवस्तुसंबंधाद्यारंभनिमित्तंविनिमाचक्षते । अव्ययाइत्यनेनाव्ययेनोक्तेनाव्ययसंज्ञाविधानसामर्थ्यात् । यथाशब्दोनेतरेतरसंबंध
इति । अत्रइत्यनेन । अनंतरनिर्दिष्टताद्याद्यां । इविधिर्वस्तुसंबंधाद्यविधानाद्यो । तितः । कुत्सितोऽपवादः । कुत्सनं । अपवणीयं । तिरिति । स्वरूप
ग्रहणेन । तिनामोपोऽपवादइति । प्रोक्तसामसमामिः । कुत्सनंतिरिति । द्वितीयतिनामकारलोपोतिरः । पूर्वंवत् । ।२१। सामान्यंत । भोर्धंकरसामानि । अर्द्ध

प्रास्ताप्यंतऽव्ययाद्याऽव । संज्ञाऽऽद्यादिसप्तम्यर्थे ।२०। ऋषिर्जिनोऽणुरगतर्षिकालविलंबीनाष्टकर्मो
पघ्नमहद्धीश्वरः । रोचुःस्वयंबुद्धबराः । स्वयंगवरः । स्वयंगवरः । स्वयंभुवः ।२१। सीमंकरस्तीर्थकरोऽजितेश्वरः ।२५। स्याद्वा
दोपलब्धसद्भावः ।२७। सर्वज्ञः सर्वदर्शिशैवेवविष्णवः । दृष्टाष्टिदृष्टः । बोधिदः पुरुषोत्तमः सिंहगतिरागद्वेष

शब्दानि व्याख्यातानि । एवं विज्ञातिः । ऋषनजिनइत्यत्र । तमंधिति । सूत्रेण विधानसामर्थ्यात् । अकारकरणंनडुद् । एवमन्यत्रापि वक्तव्यं । शंभुरित्यादीनां
सूत्रेऽकारकरणंज्ञापकं । तेनादिर्नलोपः । ऋषभाजितेत्यत्र । ऋषभाजितसंभवाभिनंदनसुमतिसुपार्श्वसुविधिशीतलश्रेयांसवासुपूज्यविमलानंतधर्मशांतिकुंथ्वरम
ल्लिमुनिसुव्रतनमिनेमिपार्श्ववर्धमानाः । तीर्थकृतः । ऋषभादीनां । अकारकरणंकादेर्यथासंख्यनिवृत्त्यर्थं । ऋषभाजितसंभवाभिनंदनसुमतिसुपार्श्वसुविधि
शीतलश्रेयांसवासुपूज्यविमलानंतधर्मशांतिकुंथ्वरमल्लिमुनिसुव्रतनमिनेमिपार्श्ववर्धमानाः । तीर्थकृतः । ऋषभादीनां । अकारकरणंकादेर्यथासंख्य
णमेतेति । एवंस्वरूपरिच्छिन्नसर्वज्ञायप्रणम्यासं ।२७।

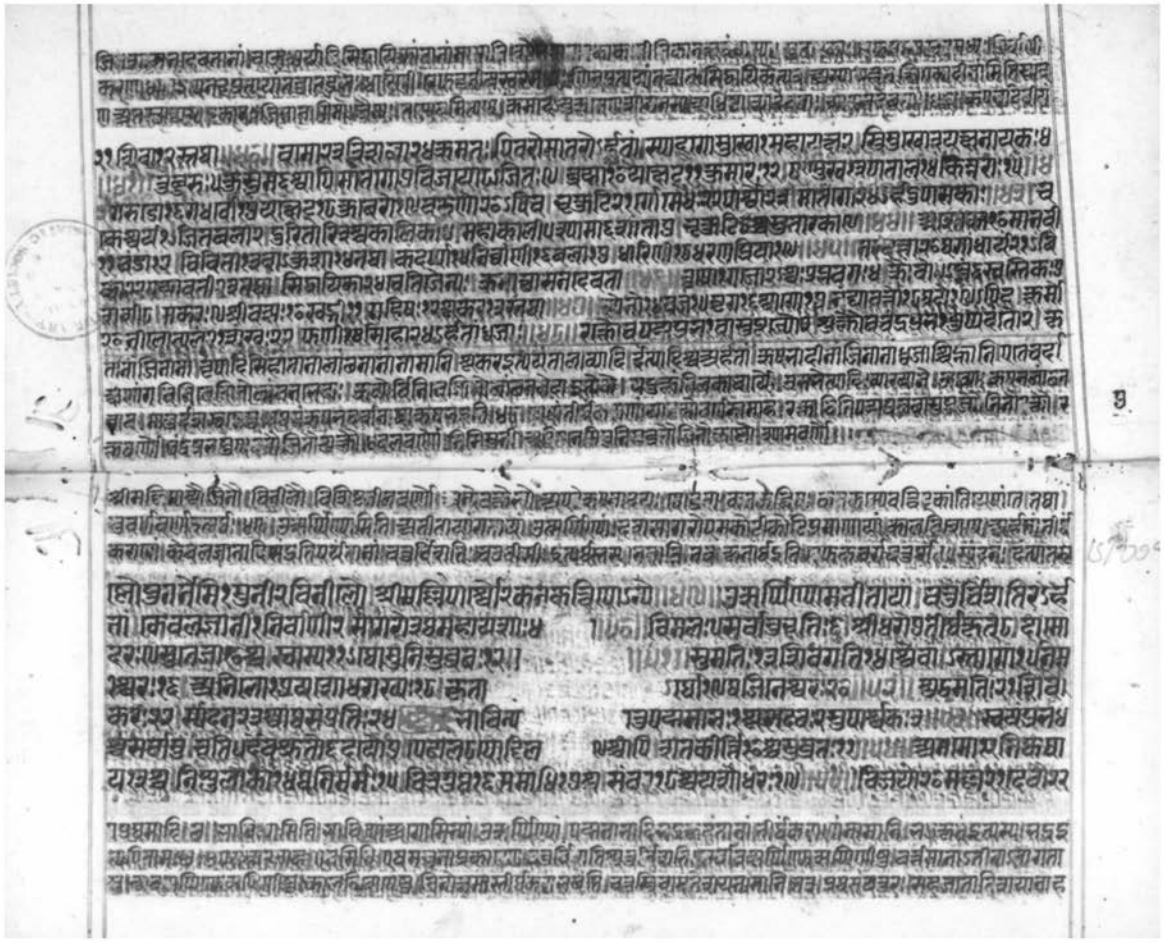

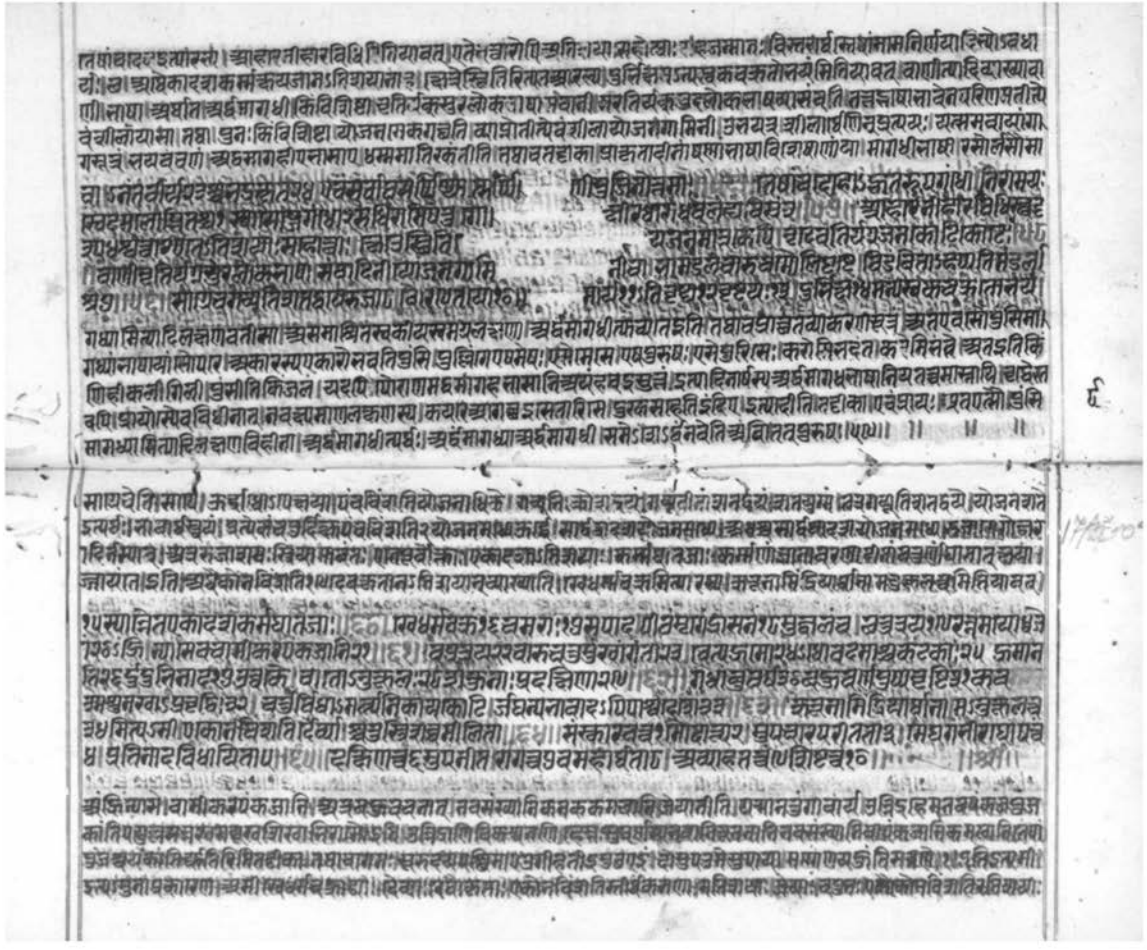

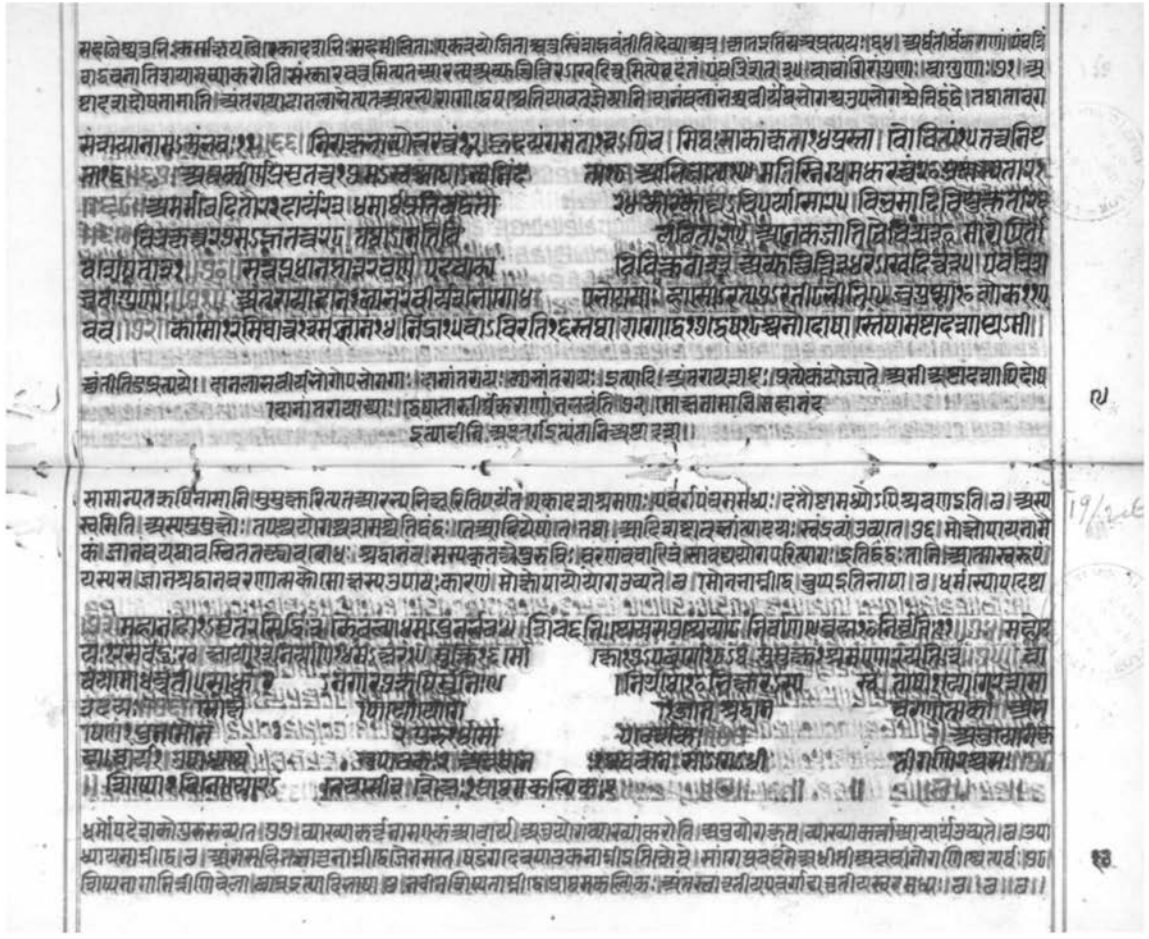

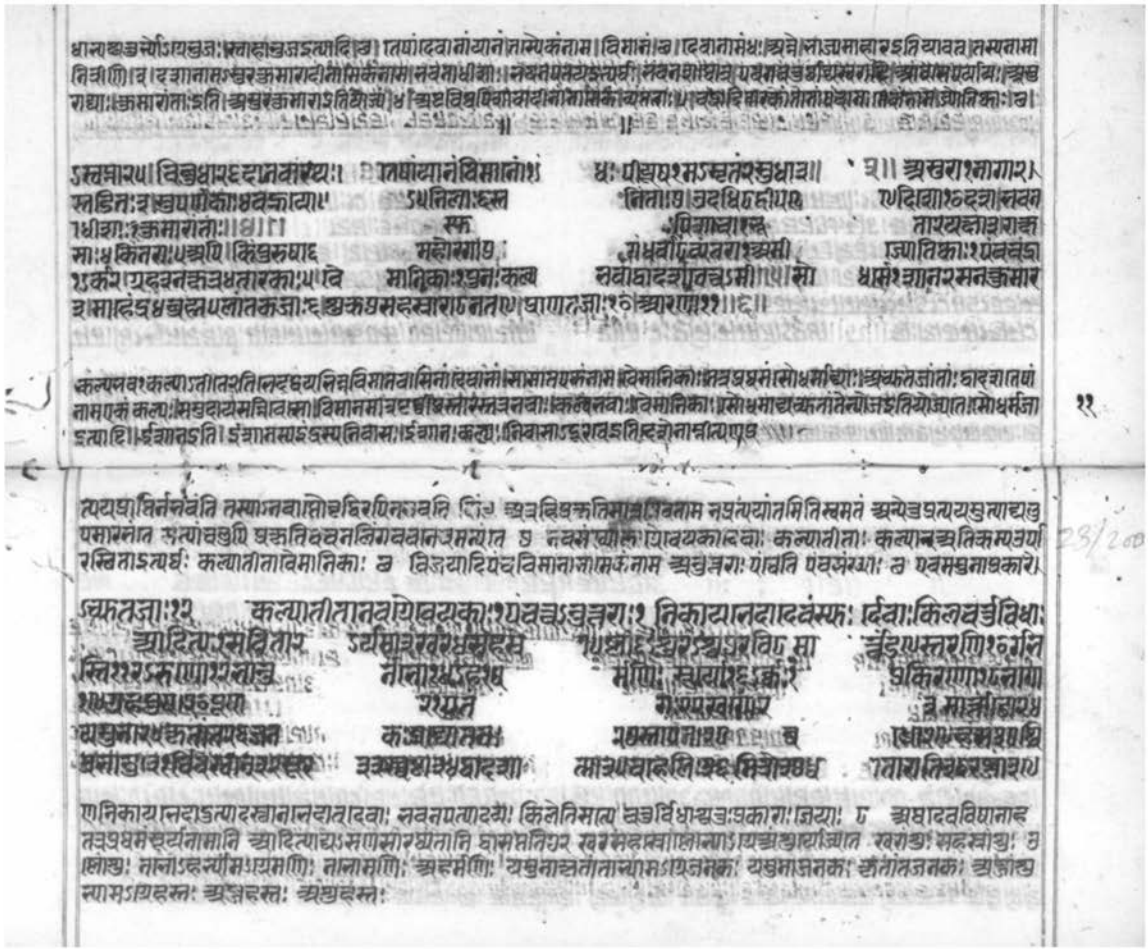

33
2009

लनाद्वीह ।मपञ्चलाया।मंकानोसामीह इत्यर्थः विश्ववती तिनाथो ६३ एषवाडानामेकं एक। पंचदशाऽहोरात्रा। अस्मिन्सम पंचदश
ऽहोरात्रः स अर्धारण्यनामेकं सकल।मऽहर्गण। अमित।अक्ष। त मामान्यतस्तिथिनामीह त विशाषतस्त्राद एकवानाद्वीह
६३ यागकालमामानिवचारि त स्तातष्टापंचदशीयंदंतरंमध्यंतम्यनामेकं पर्वसूत्रे पंचदशीशब्दः पूर्णमासी अमावास्याश्चनास।
त्यर्थः त प्रतिपत्पंचदशीः।मधिमामेकं पर्व प्रतिपत्पंचदशीयंदंतरंमध्यमसंधिः।स्मृतः पार्वणांतात्यत्यहाद्यः अमावसिप्रवर्गमा
धि प्रतिमपडवर्गमधिऽतिनाथा त मामान्यतः प्रतिमनामीह ऋणिमाएवर्णाद्यःषष्ठस्वरादिः सकारतीयवर्गाएवमहतीयस्वरमध्या

ऽऽधतः।प अकृत्यनक्तंदिनकाल विश्ववद्१ विश्ववंश्चतत पंचदशाऽहोरात्रः।स्यात पक्षा१मवज्जलौ१ऽमितः तिथिः
श्चनः।कर्मवाट्टा१ प्रतिपत्१पक्षतिः।साम पंचदशी१।यज्ञकालो।१पक्षोतो१ऽर्वाणीश्च्यि तत्पर्वसूत्रे१ऽतष्टा पं
चदशाद्यदंतर मपर्वसंधिः।प्रतिपत्पंचदशीयदंतर ऋणिमा१णिर्णामामा१रमा राकाऽहर्णानिशाकार
कलाहीनक्षऽमतिः मार्गशीर्ष्णी१यहायणीः अमा१ऽमावस्य१ऽमावस्याः दर्शः।प्रसूतर्सगमः।५ अमावा

स्या णिर्णामासी एवर्णाद्यचवर्दश्यादि सकारतीयवर्गापंचमाद्यस्वरमध्यश्च त विशाषतस्त्राद ऋिणिऽनिमिरऽरिदाडऽर्यर्यआघ।
मिऽपऽऽरश्चऽवऽमाऊगऽतिणरानामणकं राकामाऽर्णिमारात्रोऽर्यास्तानंतरं ज्ञाणनिशाकारवाऽऽहाद राकाकथात दश ऋि
णिऽनिमिरऽरिदाडऽर्यर्यविणाद्यघमिऽपऽवऽमाकाऽएकऽहीनऊगऽतिणिऽनिमिरामामणकं अमुमति। कलयाहीनक्षऽमतिः कलयाहीन
विवाऽमावऽष्टवंडऽत्रऽमतिरुच्यात चवर्दशी विऽर्णिर्णामामीत्यर्थः त मगसिरशीर्षनिमिनाहीह मार्यशीर्षादारभ्यचक्रवर्षात्। त
मामान्यतः अमावसिनामानि अमादीनि।अमावसंऽतानिमंत्र अमावसी ज्योतनदीवत एतोछो दातोछद्वितीयस्वरमाछो अमाव।

स्यां दंयतिस्माद्यातः आयंत। एतोछोदतोछाद्यस्वरमाछो अमा- वास्या दंयतस्माद्यात।आयंत। अमावासी ज्योतनदीवत ए
तोछो दातोछद्वितीयस्वरमाछो त विशाषतादह यस्यांअमाव स्यां ऽनतऽऽश्चद्वाऽस्यानाष्टः ऋजः।ऊकारात। ऋऽः दीर्घाका ये तः तिथिर्ऽछोमामावणनवति त यस्यांअमावास्यांचवर्द
शीराविशाषवाऽदृश्यत तस्यानामाणकंमितीवाली तिथिर्ज्ञेय त वातणा दृष्टेऽ अवर्दशीराविशाषवदृष्टवाऽऽत्यर्थः त त्र
चवर्दशीनामीह ६१ मामान्यतोऽमवाडानामेकं मामः।ऽकारात्योये व्यंजनात्योपिमाम त वे शादऽद्वोरात्रः स्यान्मामः अकारात्योये व्यंजनात्योपिमाम त वे

स्याद्ऽमावामीपत्र मानाष्टः ऋजः।ऋऽः दृष्टऽस्वमितीवाली१ सातष्टाश्च चवर्दशी१ पक्षो।
सामा१वऽमरादि१मार्गश्च ऋर्धः।रमद्।१मद्मा।ध्र आयद्दायणिकप्रश्चाद्र णिमा१स्तिथः।रमद्रस्य
स्वत माघ१स्तप ।१।फाल्गुनी१श्च फाल्गुनिक१स्तप मावद्रत विशाः।
मऽकरस्थिविकऽश्च विशा रवऽराधऽमाधवोत्र ज्येष्ट१स्वऽश्वाका रऽशाषाद१स्थवि।श्णा
ज्ञावणो १तनाः।२ आवणी काऽश्च

विशाषतआह मगसिरमासनामानिपंचदश। ऽकारात्योयंऽवऽ त मद्मा। यंजनदंतात। मद्मोमद्मऽत्यादिषु त णामसा
मनामानित्रीणिमदमऽवमऽमत्यवत् यथामदस्य।णोषवाचीत्या निधाणीत्यर्थः ६६ माघमासनामीह त फाल्गुणमासनामानि
द्यणि त विऽमासनामानित्रीणि त विशाषमासमासमानित्रि णि ६६ ज्येष्टमासनामीहाऽऽह ऽवर्गहतीयात्तस्याद्यिकार
शाऽस्वरादि।र्ईदन्यस्तीवर्गाश्च द्वितीयाश्च ज्येष्टयावेऽवुयाः। का णिर्णामामीत्थी चऽवुक्ताकालेऽत्यणमाऽऽनमज्येष्टःमा
स्यणिर्णमामीत्यणऽन्यत्रि त्यन्मात्रस्वर। ज्येष्टज्येष्ठाणिऽवयतऽऽते ।त आमाऽमासनामीह ज्ञाणनः।द्वितीयस्वरादिः त श्रीवणमास

इंद्राणीनामानि उच्यादानि जयन्ताद्यन्तिनीपर्यंतानिचत्वारि प्रियानार्या इंद्राधिकागात् इंद्रस्येतिगम्यते त इंद्रपुत्रनामानिद्वीणि तनयः
पुत्रः इंद्रस्यतिगमात् एष इंद्रस्यसुनाश्वत्री तन्नामानि त्रीणि त इंद्रस्यहयोऽश्वः तस्यनामिकं उच्चैःश्रवा: मश्वतालवा: देयसंतोये त
इंद्रस्यरथिनामिकं मातलिःसारथिः यादीनादतिनाथा त इंद्रस्यधामानः प्रतीहारः पालियाऽतिनाथा तन्नामपंक्तं हवनंदी वैजयंतः त इंद्र
स्यगजोदस्नी तन्नामानि एरावणादीनि अष्टौ एते इंद्रस्यधामादधत्तयोनामिकं विजयंतः धामादश्वश्चद्धत्तनाम्नितिवाद्य धाम

प्रियाजयंतीशचीपौलोमीशजयवाहिनीश्च तनयस्त्रजयंतःस्माज्जयंतवन्नाजयश्चमः एष स्वताजयंतीशचि
पीश्च मातलिःसारथिरेव नंदीश्च हास्यीगजःस्वनः । एरावणाश्चमं
तगश्च श्वेतदंतावर्धमो दशैरावताय दंतिमल्लाःदंतस्थतगा जाश्चंडस्त्रप्रियाश्च
विजयंतीश्चत्रा । साद धाजोपुर्यंडमरावतीश मरोनं दीसरःशर्यंत सु
धर्मोश्चंदनंश्वने द्व द्वाःकल्पः पारिजातोश मंदारोश्वदंतिवंद नःश संतानश्चधुवादि
वा सुधश्चंदस्त्रसुराहितंश । । दिर्घाहिरावतंश्चवंश्चंश्चशिपर्कादिनीश्चवा मःश शतकोटिःश्चोवा
श दंतोलिर्लिखंण्डलिकःश

दश्चजो विजयंतो उच्चैतेऽत्यन्वयः विजयंतनाम्नोन धामादाधत्तश्चश्चन्नयंत्र्येतेऽन्यर्थः त इंद्र
स्यपुरीनगरीतन्नामानिकं अमरावती त इंद्रस्यसभास्थानं तन्नामिकं नंदीसरःसंतोषं त इंद्रस्यएतन्मनानन्नामिकं सुधर्मं संतोषंस्थानिमः त इंद्र
स्यवननामिकं नंदनं नंदिषे एष इंद्रस्यहस्तापत्यानामानि त इंद्रस्यश्वनामिकं हरिवाश्वश्च मघवतिफलितानार्यरक्षमयो श्वेतराकाराणाद्यंतदश्वि
नीकुमारौ त नंदितिरिंद्रपत्नीः ऋतु श्चक्रं मरुत्सिद्धयंः तन्नामानिकंरोहितं इंद्रस्यएलवंमरुत्श्वनामिकं ऐरावते दीर्घदंत

त नपुंसकश्चमरुत्सिद्धयंः कर्मधारयः इंद्रवर्णयोर्नवंति त वज्रनामानि वज्रादीनि कुलिशांतानिचादश वज्रकालिनामिकं अशनीः स्यात्तिवज्रस्य
शर्विद्वाला त वज्रधनिनामिकं स्फूर्जथुः देत्यदनुसदशिनीयश्चस्वराद्विया त स्वर्विद्यानामानि स्वर्गविद्योऽत्यादीनि यामोऽतिएर्यंतानि दश अधि
नोऽपि अध्यधिपातअनयोरिति अधिनो मयाःश्चाधिरूहाद्वित्यर्थः इनुपत्यर्थांतोय नित्यद्विवचनांतापतुपि त द्यवस्त्रधारनामानिचत्वारि एष
स्वर्गविद्यानामानिचत्वारि स्वःस्वर्गिणोमाप वधःस्वर्वधः स्वर्गिणीदेवांनावधः स्वर्गिवधः उर्वशीपुरवाः उर्वश्याः उर्वशी एकमस्वरादिस्मालव्यांतः त

दीर्घदंतावरावतंश्चवंश्चंश्चशिपर्कादिनीश्चस्वरःश शतकोटिःश्चवि:दंशोश दंतोलिर्लिखंण्डलिकःश व्या
धामःश्चकुलिशाश्मस्त्रिरुतिनीःश्फूर्जथुःश्वशिः स्वर्विद्याश्चवज्रिनीपुत्रा वाश्विनोश्चवडवाप्लोश्च
नामिक्याश्चवर्कज्योदत्तस्वाश नामत्याश्चवज्रिजो यामोश्च विश्वकर्माश्चपुनस्त्वष्टा विश्वकृद्दशादक्षकं
:श स्वाम्यरिश्चवाधाःश्चरमःश स्वार्वशाश्चश्च ईशीसुरा: दाक्षादक्षसुरांधवा: गोधर्वाश्चदेवगा:
श्वनाःश यमःश्चनांतःश्चिश्चदक्षिणाशाश्च ष्ठ नांतपतिर्दंडधरोदर्कसुतश्च कालीकालश्चकृतांत्रमा
मकर्त्रिःकालोश्च शीर्णाक्षिःश्चदर्यश्चंतकश्चधर्ममंगा जाश्च यमराजःश्चश्राद्धदेवःश यमोऽग्रजिय
धजःश्च कालिंदीसोदरश्चश्वाणि धामाणीश्तन्नवन्ना धुरीणःसंयमनीः प्रतीहारस्त्रिधामतः दामोनंदश्च

दवणायनानामानित्रीणि दाक्षाज्ञादिर्यांनि दाक्षायणाः एए यममामानि यमादीनिकालिंदीसोदराणीतिविद्यात् दक्षिणाशाश्चतादक्षम
हारः इंद्रादकश्चवन तन्न दिक्षिणाशाश्चतेन्योज्ञाश्चपतिः दिक्षयंतिः दक्षिणतिः दक्षयतिः त तन्नयस्यसभास्थानं: सार्यातन्नामानिकं ध
र्माणां एए यमस्यपुरीनामिकं संयमनी छत्रंदंडस्यात्तः त यमस्यप्रतीहारोनाम्नः यमराजाद्विया नामिकं वैधस्त दंतोघा कायस्थस्तरादित्य
वर्धस्तरांचत्रगुप्तोमित्राद्यासश्च त यमस्यदासकनाम त यमस्यालस्यकनामिकं चित्रगुप्तः एए राक्षसनामानि राक्षसादीनि अस्यकर्णानानिमद

या याड ऊतस्याद्धितीयस्त्रा द्विसवर्णाद्यण्ऽसमर्णतः क्लीवलिंगः यामुसी यात्रनिष्ठत्यादि सुभ्णिधनपात्रः यदाह क्रव्यादायातदो यात्रधानाऽति
ख्याशरः तालव्याश्वरमश्च ऽ वरुणनामानि वरुणायति एरऽनामानि नव ऊतस्याद्यैरन्यामायणतिः जलपतिः यादःपतिः २ धनदनामानि श्रीदःइत्य
नःशास्त्रस्य किंकुरुऽऽत्यनतएयैतिनाविशति यक्षधननिधिकिंकुरुएन्योऽऽएऽश्वरः याक्षश्वरः धनेश्वरः निधीश्वरः किंकुराश्वरः ऽ धनदस्यविमा
ननामिकं एकं सर्वन्यण्ऽसवर्णद्विरमसाध्ये चक्रीवलिंगः ऽ धनदस्यवननामकं चित्ररथं ऽ धनदस्यसरीनामानि

हावंडोऽ द्वियुग्रश्चुलस्वकः स्याद्राक्षसःऽषणऽजनोऽरक्षश्च यात्राधश्वरःऽ कोणऽदन्ताऽधानोऽ रात्रिंच
राऽराचिचरःऽणलादःऽ कीनाशाऽऽरात्राऽ निकमात्र जात्रश्च क्रव्यात्रऽक्रव्यैरऽणेनैर्ऋताऽदत्यऽक्रणा
ऽ वरुणाऽस्त्रऽणविमदिरःऽपावनाऽ जलधयादः धपतिणशिदाघनादाऽ जलकोतारऽस्याऽवरुजन
णश्च श्रीदःऽसितादरऽकाद्दऽशमवाःधणि। शात्रक्रीऽशात्रसुद्दखिशिरणलविलिंऽकणि
गाःऽ णोत्तम्नाऽ विश्रवणाऽऽरत्नकराःऽकावरऽ शात्रोऽधऽधर्मऽधनादाऽनरवाहनऽश्च किं
नामोकाऽयक्षाऽधनऽनिधिऽ किंकुराऽऽश्वरः विमानपुष्पकंऽविरऽऽरत्नसंहरीपनाऽ अलकाऽव
स्त्वाकमाराऽ सुतोमानलक्कुवरःऽ चित्रऽरिकऽरथवाऽतयऽ राःधमाराऽविनयोऽवसुःऽ कुबेराऽवणपुकुबऽरऽ
कुबराऽस्वऽपुक्लऽरऽविणाऽधनेऽ द्विपणाऽऽषाढिऽ निधानेऽ कामानिःशावधिनिधिः मदाएक्षाश्च

धनादीनिवीणि ऽ धनदस्यपुत्रनामिकं नलकूवरः ऋम्यति धरतदस्यसुतःपुत्रः ऽ पुत्रनामानि चित्रसिंयत आरन्यद्विरणार्षी इत्येतद्वेतंमनदः ऽ
ऽ ऽ सामान्यतोनिधानसामानिचत्वारि ऽ मदाएक्षादीनिनवनिधान ः।।१

विद्याधरनामानि सर्वाऽत्यर्थं यक्षसदयोनः सर्वसो सर्वमऽत्याद्विकणानि चुमि ऽ यक्षनामानिएव ऽ किंनरनामानिचत्वारि एतानिएकार्षाणि ऽकाऽनिरा
र्षं ऽतिद्वलाचुधटीका ककविदःऽसुरः पुरुषयतीगः १ ककविऽसयुग्रसुरः ऋग्वादसा२ ऽतिमेदऽगात ऽकिंनराऽश्वमुखो निशानिशो दिशाऽसुराविवदि
ऽशऽपालदः ऽ मदादवनामानि शंखनिधनऽशस्य मवासुऽऽत ऽत्येतनपर्यंत मसमसनि एए एकविन्यासाय ऽए एकऽऽक त्रिरुक एतोऽसमनानव्यानो

एव्यश्च शंखवाऽमकरश्चकऽऽणेऽ सुकंदऽकंदऽपनीलाऽश्च सर्वाण्यनिधयोनव यक्षाःऽषणऽजनाऽपराजाऽप
स्याकाधवऽवाऽपऽऽ किंनरासुकिंपुरुषऽ खरंगवद नाऽसमुखाःऽ शंखःऽशार्वःऽरुणपुरीवाऽमधर्ऽशेऽ
साऽदर्ऽशेऽवाऽदावाऽदणकाःऽ कांतकालाऽ शंकाराऽमीलकंठाऽ श्रीकंठाऽशणेऽधर्ऽदिऽपनीम
ऽदनाऽशेऽ सृकऽजयःऽएएवसुखाऽपऽ ऽसर्ऽ नैःऽ ऽमशानावऽमाऽ गिरिशाऽ गिरीशाऽ यं
ऽशकपर्दीऽशऽश्वरऽऽकर्दलिंगाऽ एकपऽद्विपऽक्षा। मनालदाऽसऽकणादाऽ साऽदाऽऽदऽसमीऽऽघ
नवाऽनाऽध्यदिर्ङ्मोऽ विरूपाक्षऽ विपातकोऽपु ऽ मदाघतीऽदवक्रिऽपद्विगणेधऽसखाः शिवाधाःऽस्थिऽ
खाधऽऽकपणस्थिमालीधऽ स्याद्व्योमाकेशाःधऽशिविष्टधनिरवोधऽ दिक्धऽऽनिधावासनवधाःसीलालादि
तोऽ सर्वज्ञनाद्यषियऽऽऽवऽएऽविोऽ मदाएरादवऽधनाटधऽऽश्वराएऽदरःऽए एऽएऽवऽमयएऽसूताऽऽमाऽ

वक्रिद्विरणास्यामाय सखाः ऽतियोऽऽयात वक्रिसखाः द्विरणासखाः एतोऽयंऽसवर्दंयोतो दिक्कऽनिन्यामाय वामऽऽभियोऽपात दियसामाःकर्विवामाः मदत्तशाद्वा
यनाः ऋयऽचतायातमस्यायराः ऋत्रद्विमवन्याःस्मात्सिमवाऽतिविकालाममाकाः दवश्चमतश्चईश्वरऽऽनिर्ऋतिकोत्रदवनाटश्वराः मदादवः मदासत्रा मादश्वरः एष
ऽपऽमन्तोमान्योऽऽएयतिः एएणतिः ऋतएऽशाऽऽ सुबनरतियोंचाएऽपात ऋषसालोकाःएऽशः ऽतिन्यतिः ऽपऽमपतिःऽचतपतिः सूतऽशाद्यरुऽऽऽवरएयंयः

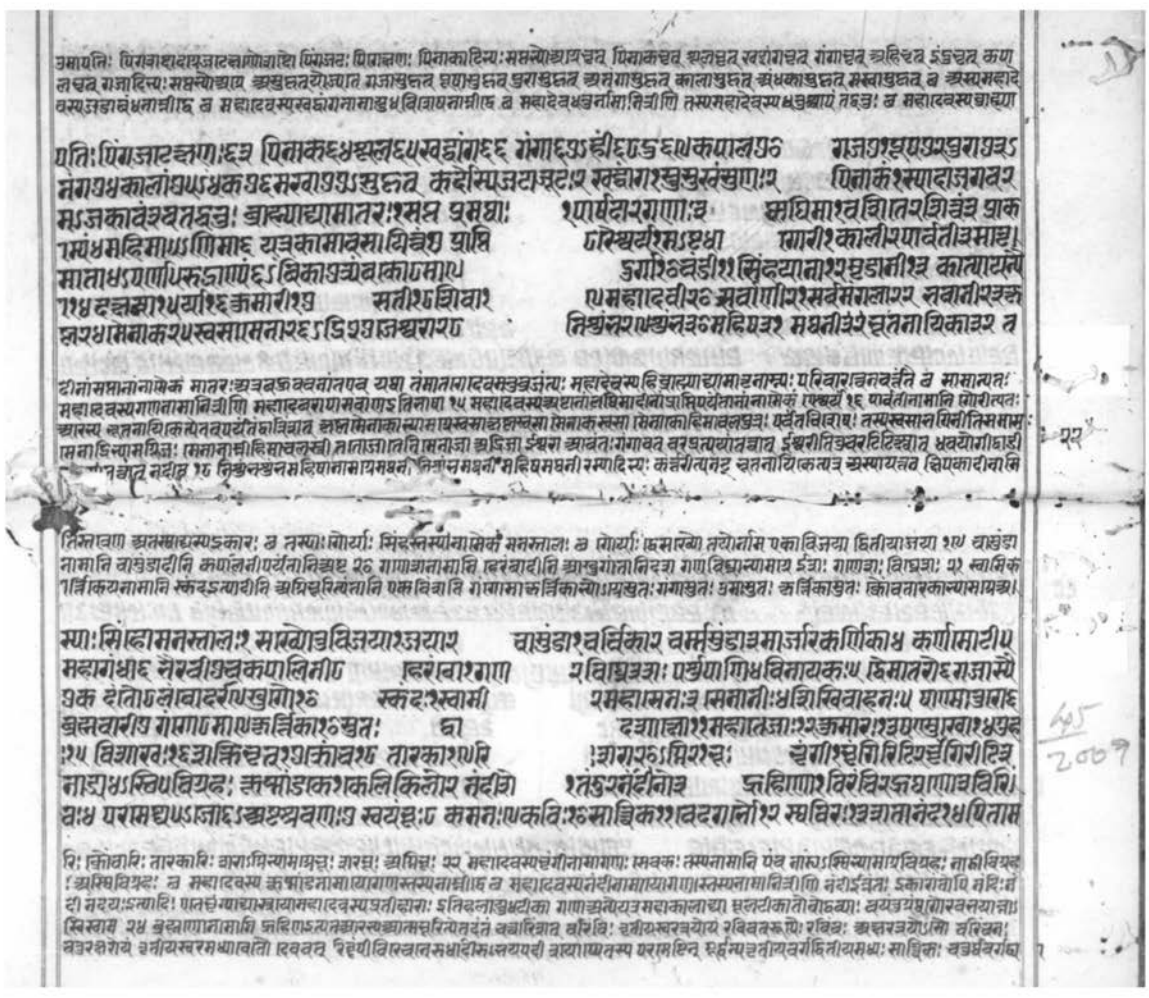

49
2009

नामामालानाम्नीश्च निघंटुः एवमस्यांतः नानुवत्त अकारांतोऽयं निघंटादववत यद्यासमः इतिवर्णनिघंटायां वीसामांवस्मिकिंचनानि च
शुर्वचरितनामकं इतिहासः पुराशुच्च इर्ववरित्मित्यर्थः च क्रियालीसाम्नीश्च पवश्चिका खंतस्थाद्यनीयाभवश्चईष्टनीयस्वरमध्यः च लोकया
तिमाम्नीश्च च पुराणीयातिनामकं एतित्यं एश्च सामान्यालायातिनामानिवस्मिन् च नामनामानि आकृत्यादीनिनामानानि नव एश्च सत्याश्चनाम्नी
श्च च आकारणनामानि आकृतादीनिएव तदण चनावण निकृतनराइत्यादिनाथा च चक्रानिः चक्रुरः मंत्रयत्याश्चनिः कृतानस्यामामकं

निघंटुर्नामसंयदः इतिहासःपुराशुच्चं पवश्चिकाश्चाश्चलिकाश्च कृतकृतिश्चमिवदंतीश्च वाक्यैतिह्यंश्चपुरातनी
वाक्यैश्चश्चित्रैश्चनैतिच्च उदाताधश्चाक्रुत्याश्चनि धाश्च गाश्चसंज्ञाश्चसामाधयाश्चऽऽख्याश्चऽनिरुणाश्च
यनामाएच मंत्राश्चनःमासंत्रणाश्च माऊनांसंश्च ऽनिमंत्रणांश्च आकारणांश्चदावाश्चऽनिःएच मंक्त्रानिश्चर्व
क्रानिःकृता उदाहारश्चणाश्चइतिश्चतश्च उपन्या मत्रश्चत्राश्चऽसुखेश्च व्याहाराश्चविवादाःश्चमाश्च
ग्राएश्चाःश्चध्याएनंश्चयाःश्च उत्तरंश्चऽनिवचनःएश्च ग्राःश्चऽग्राश्चऽसुयाज्ञमंश्च कथंकथिकताश्चधाश्च इदश्च
ग्राःश्चयश्चक्रानिःए चट्टग्वाश्चऽप्रियश्चायंश्च प्रियग्रमंयं ऽमस्तनंश्च मत्यंश्चमगकृश्चसमीवीतश्च घृतंश्चतग्रंथ्यश्चा
तश्चे यश्चाम्बितंश्चवमश्चाश्चद ऽलोकश्चवित्रश्चाऽइतश्च

मंक्रानिः एश्च चाक्यश्चसंनतनामानि यदाहारइत्यादीनिवत्रारि च
ग्राणा दाशादिर्विवादः कृगश्चाऽइतिनाथा तस्यनामाम्नीश्च च संश्चनामानिसित्रीणि एश्च उत्तरमाम्नीश्च ऊतरऽइतिनाथा एश्चनामानि प्रश्नादीनिवत्रारि कथंक
थंकादवत्रऽइतित्रालाऽन्या कथंकथिकता मश्चरवंमाकत्यादयऽइतिसाश्चणसमानिनियतनादायत्यश्चलाश्च नामास आश्चद्यत्राय अस्याऽन्नश्चइतिश्चती
यस्वारवमाधुः चत्रुरगायऽमस्वऽः चत्रुर्वेदगीयोनतः वागावत्र एवश्च अनाम्नीश्च ग्रामाऽऽइतिनाथा एश्च क्रियावचनानामानित्रीणि च अक्षिपऽइष्टं मत्यव
चनेश्चे तस्यनामकं चक्षते च मत्यवचनानामानि सत्यादीनि मइश्चतांतानिएश्च च स्तुवचनानासित्रीणि च

ग्रेनान्यधिरुक्तवचनानाम्नीश्च ग्राणमित्रनाक्यवमऽइतिनाथा एसएरएराचक्षतं व्याख्यानयधिरुक्तमित्यर्थः एत्र व्रत्यंतमधुरवचनानामकं मांसां चत्र
र्धवर्गाधिदांतोष्ठांतः मांश्चणमामएश्चायाचुरादिः एरमेश्वरी सुष्ठुमधुरंसुमधुरं च ग्रामीणवचनानाम्नीश्च गमारवचनऽइतिनाथा एतश्चित्राणाविस्ता
र्थवनामनिर्णयारचक्षमयः च अश्वकटाचरनामकं चिष्टश्चस्फुटं अश्वगटं च अश्वचारिताचरएदवचनामकं एस्तं किंचनंएस्तं नग्नाश्चरनएव।
लोपश्चाशा वर्णाः अक्षराणि एदाश्चिवाश्च लुप्तवर्णपदे अमंऽएणाश्चाधिवृतमित्यर्थः च अथाध्यश्चवचनानाम्नीश्च अथाधंमश्चमनकरं आवानयत्र विद्या
धनम्च ८८ चक्रमहितवचनानामएकं अश्वकृतं महत्कारं चक्रारमहितमित्यर्थः च क्रनावन्मावचनानामएकं विस्तं बरयत्रश्चाल्पत्र उदितं एक्तं च

अश्वक्लिष्टंश्मंक्रलंश्च परम्परएराचक्षतं माश्चंश्च मधुरंयाम्यं माश्चीलंश्चक्लिष्टंश्मंस्फुटं लुप्तवर्णपदंएस्त
ं मांवाचांस्याऽनक्षरंश्च अश्वकृतंश्महत्का रं निरस्तंश्वराद्यादितं आमंडितंश्चद्विरिमक्त मा
वक्षश्चनिरथकं एष्टमांसादमंश्चत्यत एव ंउक्तादाएकीर्त्तनं मिथ्याभियायाणाऽन्याभ्यानंश्च सं
गतंश्चदयगमं एकएश्चनिक्षुरंश्चऽन्नंश्च विक्त। एष्टमंऽप्रघाएणाश्च उच्चईष्टंश्वर्णानश्चऽप्रं स्तवःउस्तो
त्रंश्चनिपर्वतिःद श्चाघाएश्चशंमाऽःर्थवादःएा मात्रमिथ्याविकत्थनं

णादितंनिरस्तंस्याइतिवल्लाश्चः च वि
यास्तीसवारवचनानामएकं आधिदितं च निरर्थकवचनानामेकं अवद्यं असंबद्धं दशादाडिमादिवाक्यं मद्यदाद्यार्थस्यं ८१ पाराक्षादादएकव
ननामिकं एष्टमांसादने षष्ठ्यन्तद्वतीयवर्णाधितीयमध्यः चाडीऽइतिनाथा एाणाक्षश्चएत्यक्षादीएाणांकीर्त्तनंकथनंयत्र च मिथ्याभियायाः असत्या
भिएः असमाधाधारणमित्यर्थः ऋणक्षनाद्यासऽइतिनाथा तस्यनामकं अन्याभ्यानं च हृदयप्रियवाक्यनाम्नीश्च क्रियागमसवऽइत्यादिनाथा ८२ क
यारवाक्याननामानित्रीणि विष्टरं षष्ठ्यन्तद्वतीयवर्णाधितीयएवमस्वरमध्यः च ाघाएणानाम्नीश्च उच्चेरिति तारंश्वरानवतिनश्चा उच्चेरमानानामानि च
र्णानित्यादीनि चर्चवादश्त्यतानि नव ईडावचईस्वरादिः च माऽतिवर्णवा मिथ्या असत्याऽर्थो ऊडीएश्चांमाऽतिनाथा तस्यानामकं विकत्थने चतु

ST
209

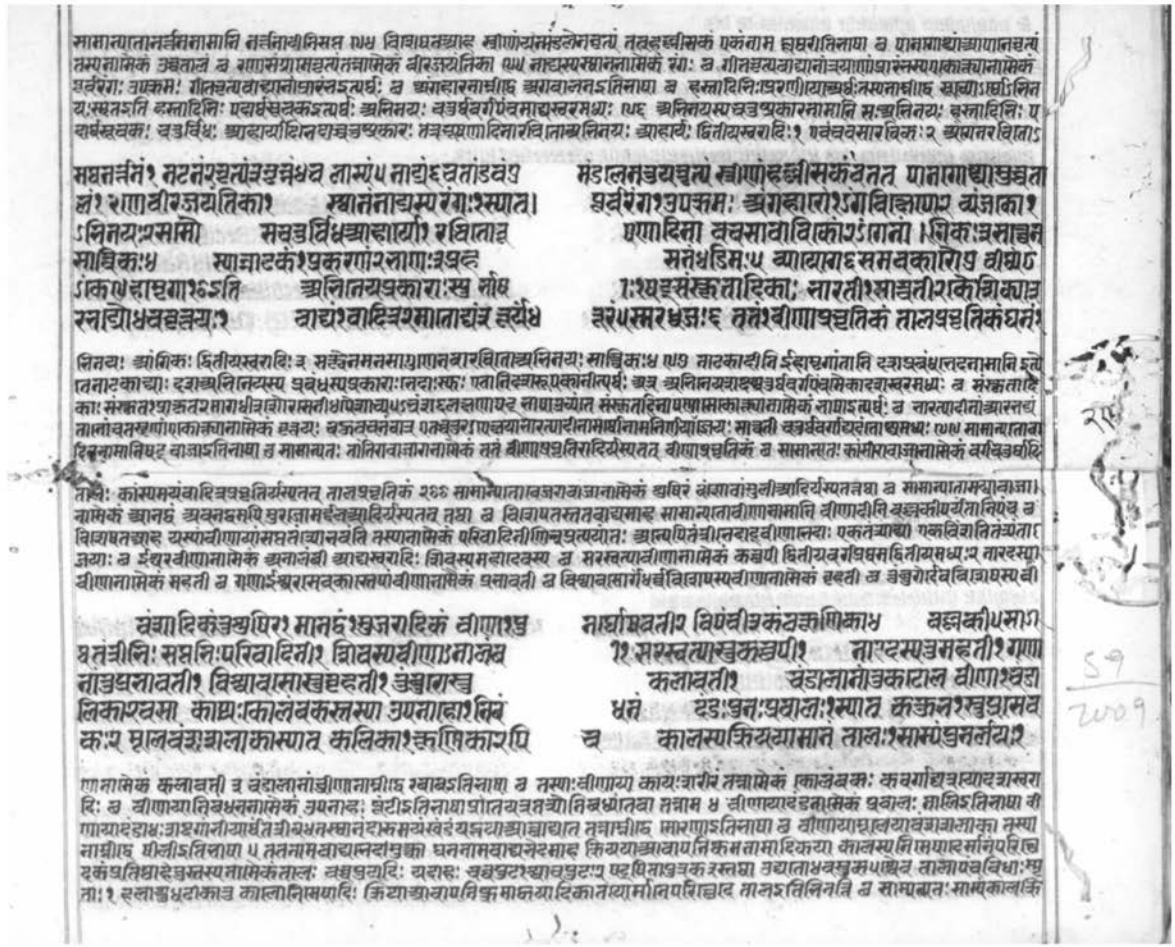

81
2009

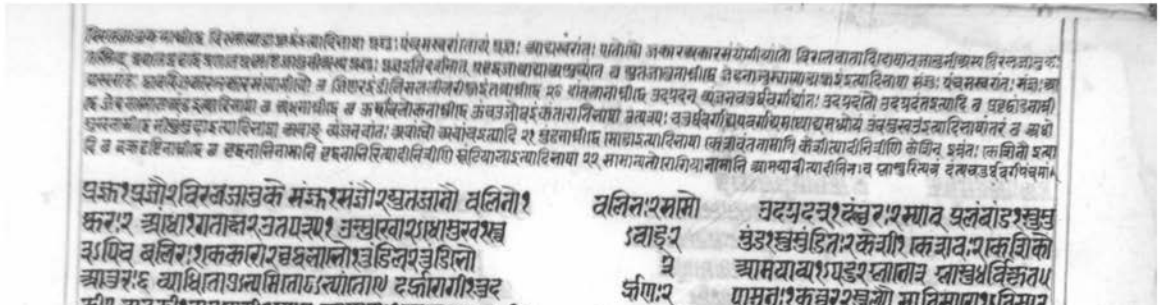

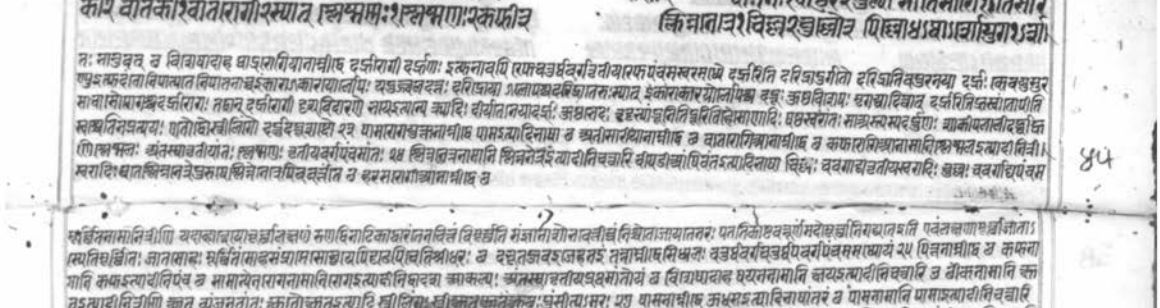

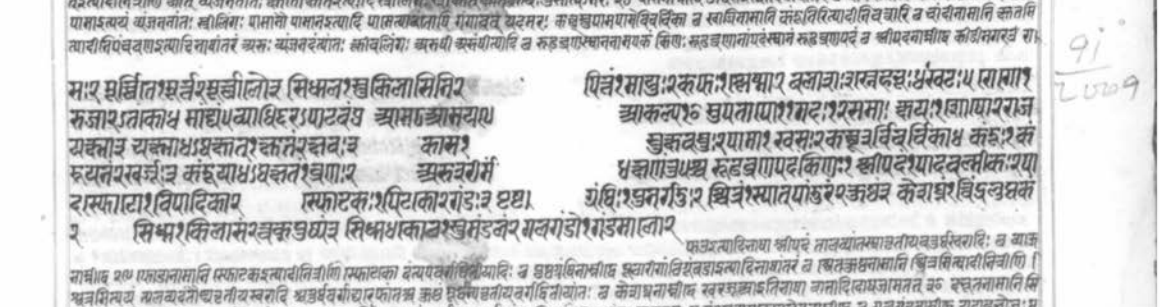

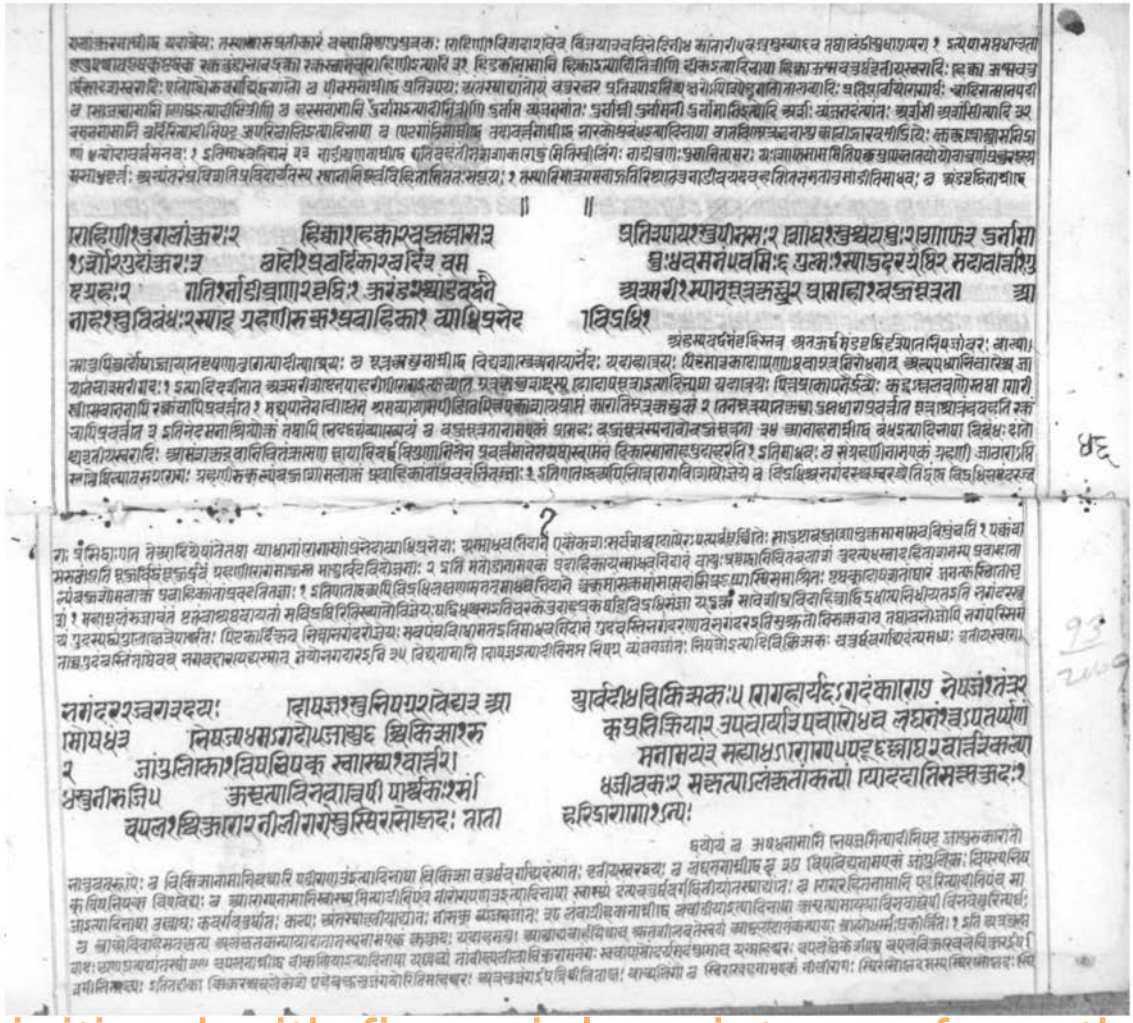

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June 2017